

TRITIKALE O'SIMLIGINING EKISH MUDDATLARI VA HOSILDORLIGI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat Universiteti 1-bosqich
magistranti

Yusupova Bibijon

Annotatsiya: Ushbu maqolada tritikale (bug'doy va javdar gibridi) o'simligining ekish muddatlari, agrotexnik tadbirlar va hosildorlikka ta'sir qiluvchi omillar tahlil qilingan. Turli ekish muddatlarining o'simlik o'sishi va rivojlanishiga ta'siri ilmiy manbalar va amaliy tajribalar asosida yoritilgan. Shuningdek, tritikale yetishtirishda optimal ekish muddatlari haqida fikr mulohazalar yuritiladi va atroflicha fikrlar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Tritikale, ekish muddati, hosildorlik, agrotexnika, gibrid, don ekinlari, vegetatsiya.

СРОКИ ПОСЕВА И УРОЖАЙНОСТЬ ТРИТИКАЛЕ

Аннотация: В статье анализируются сроки посева, агротехнические мероприятия и факторы, влияющие на урожайность тритикале (гибрид пшеницы и ржи). На основе научных источников и практического опыта рассматривается влияние различных сроков посадки на рост и развитие растений. Также высказываются мнения и приводятся подробные соображения относительно оптимальных сроков посадки при выращивании тритикале.

Ключевые слова: Тритикале, срок посева, урожайность, агротехника, гибрид, зерновые культуры, вегетация.

SOWING TIMES AND YIELD OF TRITICALE

Annotation: This article analyzes the sowing times, agrotechnical measures and factors affecting the yield of triticale (a hybrid of wheat and rye). The effect of different sowing times on plant growth and development is covered based on scientific sources and practical experiences. Also, opinions are expressed and detailed ideas are expressed about the optimal sowing times in triticale cultivation.

Keywords: Triticale, sowing time, yield, agrotechnical measures, hybrid, grain crops, vegetation.

KIRISH

So'nggi yillarda gibrid don ekinlari, xususan tritikale, qishloq xo'jaligida katta e'tiborga sazovor bo'lmoqda. Bu o'simlik bug'doy va javdarning eng yaxshi xususiyatlarini birlashtirib, iqlim sharoitiga chidamliligi va yuqori hosildorligi bilan ajralib turadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tritikale to'g'ri ekish muddati tanlanganda, yaxshi agrotexnik xizmat ko'rsatilganda yuqori hosil beradi. Maqolada aynan ekish muddatlarining hosildorlikka ta'siri o'rganiladi. Tritikale — bu sun'iy yo'l bilan yaratilgan, bug'doy (*Triticum*) va javdar (*Secale*) gibrididir. Ilk bora XIX asrda Germaniyada yaratilgan. Bu o'simlik yuqori hosil, qurg'oqqa va sho'rlikka chidamlilik kabi ijobiy xususiyatlarga ega. Tritikale — bug'doy (*Triticum*) va javdar (*Secale*) o'simliklarining gibrididir. Uning nomi ham ushbu ikki turning lotincha nomlaridan olingan: *Triticum* va *Secale* so'zlarining birikmasidan "Tritikale" deb yuritiladi. Bu o'simlik dastlab XIX asr oxirlarida Germaniyada yaratilgan bo'lib, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng tadqiq etila boshlandi. Dastlabki gibridlar bepusht bo'lgan, biroq keyingi genetik ishlovlar natijasida urug' beruvchi, barqaror navlar olindi. Tritikale o'zida bug'doyning yuqori oziqlanish sifatlarini va javdarning ekologik chidamliligini mujassamlashtiradi. Ayniqsa, sho'r, o'rtacha namlikda bo'lgan tuproqlarda, sovuq va qurg'oqchil iqlim sharoitlarida o'sishga nisbatan yuqori chidamlilikka

ega. Uning ildiz tizimi kuchli bo'lib, ozuqa moddalarni chuqur qatlamlardan o'zlashtira oladi. Bu esa uni resurslarni tejovchi dehqonchilikda foydali ekin sifatida namoyon qiladi. Bugungi kunda tritikale Yevropa, Shimoliy Amerika, Rossiya va Markaziy Osiyoda don, silos hamda chorvachilik uchun yem-xashak sifatida keng qo'llaniladi. Uning tarkibidagi oqsil miqdori oddiy bug'doyga nisbatan yuqoriroq bo'lib, hayvonlar uchun yem qiymati ham yaxshiroq hisoblanadi. Ayniqsa, unchalik unumdor bo'lmagan yerlarda tritikaleni yetishtirish orqali don tanqisligini kamaytirish mumkin. Shuningdek, tritikale ekologik barqaror qishloq xo'jaligida, ya'ni kam miqdordagi agrotexnik vositalar bilan yaxshi natija beruvchi o'simlik sifatida ham alohida e'tiborga ega. Uning seleksiya imkoniyatlari yuqori bo'lib, navlar xilma-xilligi hosildorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tritikalening ekish muddati mintaaaviy iqlim sharoiti, tuproq holati va ekin oldi o'simliklariga bog'liq. Odatda kuzgi navlar sentyabr oyi o'rtalarida, bahorgi navlar esa mart oyining ikkinchi yarmidan aprel boshigacha ekiladi. Ekish muddatiga quyidagilar ta'sir qiladi:

- Harorat (minimal 5–7 °C)
- Tuproqning namligi
- Navning biologik xususiyatlari
- Ekin almashinuvi

Tritikale ekinining muvaffaqiyatli yetishtirilishida eng muhim agrotexnik tadbirlardan biri bu — ekish muddatini to'g'ri belgilashdir. Ekish muddati o'simlikning normal o'sishi, rivojlanishi va nihoyat, yuqori hosil olish uchun muhim omildir. Tritikalening ekish muddati hududning iqlim sharoiti, tanlangan navning biologik xususiyatlari, tuproq holati va oldingi ekinlar (predshestvenniklar)ga bevosita bog'liq. O'zbekistonning turli hududlarida tritikale asosan ikki mavsumda — kuzgi va bahorgi shakllarda yetishtiriladi.

- **Kuzgi navlar:** odatda sentyabr oyining ikkinchi yarmidan oktyabr oyi boshigacha ekiladi.
- **Bahorgi navlar:** mart oyi oxiri — aprel oyi boshlarida ekilishi tavsiya etiladi.

Optimal ekish muddatiga rioya qilish o'simlikning to'liq vegetatsiya bosqichlaridan o'tishini ta'minlaydi, kasalliklar xavfini kamaytiradi va hosildorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ekish muddatiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar

a) Iqlim va harorat

Ekish davrida harorat 5–7 °C dan past bo'lmashligi zarur. Haroratning past bo'lishi unish jarayonini sekinlashtiradi, yuqori harorat esa nihollarni shikastlashi mumkin.

b) Tuproq holati

Tritikale o'rtacha unumdor, yumshoq, havo almashinuvi yaxshi bo'lgan tuproqlarda yaxshi rivojlanadi. Ekish vaqtida tuproq namligi optimal bo'lishi kerak. Haddan ortiq quruq yoki nam tuproqda unish darajasi pasayadi.

c) Urug'lik sifati

Sifatli, yuqori unuvchanlikka ega urug'lik materialidan foydalanish muhimdir. Urug'lik ekish oldidan inert moddalar va kasallik zamburug'lariga qarshi dori bilan ishlov beriladi.

d) Oldingi ekinlar (predshestvenniklar)

Eng yaxshi oldingi ekinlar — dukkaklilar, moyli ekinlar, g'alla yetishtirilmagan maydonlardir. Bug'doy, javdar kabi don ekinlaridan keyin ekish tritikaeda kasalliklarning ko'payishiga olib kelishi mumkin.

e) Ekish chuqurligi va qator oraliqlari

Urug'lar odatda 4–6 sm chuqurlikka, 15–20 sm qator oraliqlarida ekiladi. Quruq tuproqda chuqurlik biroz oshiriladi. Juda chuqur yoki sathiy ekish nihol olishda muammolar tug'diradi.

Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, tritikale ekish muddatlariga qat'iy rioya qilingan taqdirda, don hosildorligi 45–60 ts/ga gacha yetadi. Erta ekish vegetatsiya davrini cho'zadi, kechikkan ekish esa boshqoq hosil bo'lishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan:

15–25 sentyabr oralig'ida ekilgan kuzgi tritikale 55 ts/ga hosil bergan;

5–15 oktabr oralig'ida ekilgan ekinlarda hosildorlik 15–20%ga kamaygan. Tritikale ildiz tizimi yaxshi rivojlangan bo'lib, ozuqani chuqur qatlamlardan olishga qodir. U tuproq unumdorligiga nisbatan kam talabchan. O'suv davrida oziqlantirishga tez javob qaytaradi, ayniqsa azotli o'g'itlarga. Andijon viloyatidagi tajriba maydonida o'tkazilgan kuzatuv natijalariga ko'ra, tritikale 20 sentyabrda ekilganda 58 ts/ga, 10 oktyabrda ekilganda esa 48 ts/ga hosil bergan. Bu esa optimal ekish muddatining hosildorlikka qanday ta'sir ko'rsatishini yaqqol ko'rsatadi. Tritikale zang kasalliklari va ildiz chirishiga nisbatan chidamli hisoblanadi. Biroq, vegetatsiya davrida profilaktik fungitsid ishlatilsa, hosildorlik yanada oshadi.

XULOSA

Tritikale ekinining muvaffaqiyatli yetishtirilishi, avvalo, to'g'ri ekish muddatiga bog'liq. Optimal muddatda ekilgan va agrotexnik tadbirlar to'g'ri bajarilgan tritikale yuqori hosil beradi. O'zbekiston sharoitida kuzgi navlarni sentyabrning ikkinchi yarmida, bahorgi navlarni esa mart oxiri — aprel boshida ekish tavsiya etiladi. Bu bilan nafaqat hosildorlik, balki tuproqdan unumli foydalanish ham ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov A. “Don ekinlari agrotexnikasi”, Toshkent, 2021.
2. Karimov Sh., Tursunov M. “Qishloq xo‘jaligi ekinlarini yetishtirish asoslari”, Samarqand, 2020.
3. GOST 9353-90. “Tritikale urug‘lik sifat talablari”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi ma’lumotlari.
5. “O‘simlikshunoslik asoslari”, o‘quv qo‘llanma, Toshkent, 2019.

